

Karjalan kielen tutkimuksesta Neuvostoliitossa toisen maailmansodan jälkeen¹

Karjalan kieleen kohdistuva harrastus alkoi toisen maailmansodan aiheuttaman laman jälkeen taas elpyä 1950-luvulla ja on nyt melko vilkasta sekä meillä että Neuvostoliitossa. On havaittu, että karjalan — ja yleensäkin itämerensuomalaisen kielten — tutkimus tarvitsee uutta ainesta tämän laajan kielialueen eri puolilta; Genetzin satakunta vuotta sitten tekemiin muistiinpanoihin perustuvat katsaukset Tutkimus Venäjän Karjalan kielestä (1880) ja Tutkimus Aunuksen kielestä (1884) ynnä eräät myöhemmät murremonografiat ja kielennäytteet eivät enää riitä.

Seuraavassa esittelen Neuvostoliitossa ilmestyneitä teoksia ja artikkeleita lähinnä kielentutkijan näkökulmasta. On kuitenkin tähdennettävä kyseisten julkaisujen merkitystä myös perinteen tutkijoille.

Karjalan satujen julkaisuhanke juontuu 1930-luvulta, jolloin karjalaissyntyinen (Prääsästä) Ksenja Feodorovna Belova aloitti folkloristi N. P. Andrejevin johdolla karjalaisten satujen tieteellisen kokoelman laatimisen. Sodan jälkeen hanketta ovat ajaneet tunnetut perinteentutkijat, äskettäin edesmennyt V. J. Propp (Leningrad) ja V. J. Jevsejev (Petroskoi). Kaksiosaiseen »Karelskije narodnyje skazki» -julkaisuun on (Unelma Konkkan mukaan; II osa, s. 18) otettu vain yksi näyte sellaisista aiheista, joiden muistiinpanot ovat suhteellisen samanlaisia kautta Karjalan. Näytteiden valinnassa on pidetty silmällä paitsi tieteellistä tasoa myös sitä seikkaa, millä Karjalan alueella kyseistä aihetta runsaimmin tavataan. Esimerkkinä valinnasta Konkka mainitsee sekä Karjalan pohjois- että eteläosassa tavattavan »Lep-

päpölkyn starinan», joka kirjassa julkaistaan Uhtuan Alajärvestä kotoisin olevan Maria Mihejevan värikkäästi kertomassa muodossa (I osa, s. 308—313). Milloin jonkin satutyypin versiot huomattavasti poikkeavat toisistaan, on julkaistu useampia muistiinpanoja.

»Karelskije narodnyje skazki» -teoksen ensimmäisen osan (ilm. 1963) on toimittanut Petroskoissa työskentelevä folkloristi Unelma Konkka, kielellisen puolen avustajina A. A. Beljakov ja G. N. Makarov. Tämän 528-sivuisen kokoelman laajassa johdannossa selvitetään aluksi karjalaisten satujen keruun historiaa aina siitä lähtien, kun Lönnrot 1833 merkitsi muistiin ensimmäisen karjalaisen satunsa Ponkalahden kylässä. Saamme tietää mm., että v. 1936—1941 Karjalan Tieteellisen kulttuuri-instituutin työntekijät keräsivät Karjalan Pedagogisen instituutin opiskelijoiden sekä paikallisten karjalaisten opettajien avustamina eri puolilta Neuvosto-Karjalaa yli 1000 satutekstiä, mikä on noin kaksi kolmasosaa Neuvostovallan aikana v:een 1963 koottujen karjalaisten satujen kokonaisuudesta. Lyhyesti myös luonnehditaan Neuvostoliitossa tätä ennen ilmestyneet karjalaisten satujen kokoelmat: K. F. Belova »Karelijan rahvahan suarnat» (1939, 175 s., 31 satua; tuloksia Aunuksen 1936 suuntautuneelta tutkimusmatkalta), Maria Remsu »Karjalais-suomalaisia kansansatujia» (Palaka Kuikka-Jevsejevan toimittama, 1945, 96 s., 21 satua; satutekstit Vuokkiniemen karjalaismurteella), I. J. Pažlakov »Karelskije skazki» (1947, 38 satua venäjäksi käännettynä ja kirjallisesti muokattuna), V. J. Jevsejev »Karelskij folklor» (1949, sis. mm. 27 satuversiota

¹ Artikkelia laatiessani olen venäläisen kirjallisuuden tulkinnessa saanut tervetullutta apua Karjalan kielen sanakirjan leksikografilta maisteri Raija Kopuselta.

karjalan kielellä), M. Mihejeva »Karjalaisia kansansatuja» (tallentanut, muokannut ja suomen kirjakieleen kääntänyt Elina Timonen, 1951), Unelma Konkka »Karelskije narodnye skazki» (46 satua ja 5 tarinaa venäjäksi käännettynä eri puolilta Karjalaa, 1959). Johdannossa Unelma Konkka antaa tietoja Petroskoin arkistossa (Neuvostoliiton tiedeakatemian Karjalan filiaalinen Kielen, kirjallisuuden ja historian instituutissa) tuolloin olleiden satutekstien kokonaismäärästä ja niiden jakautumisesta lajeittain (n. 2000 satutekstistä ihmesatuja lähes 60 %, kansanelämää kuvaavia ja novellisatuja n. 35 %, eläinsatuja vain 3 % ja legendasatuja 0,5 %). Edelleen hän esittää omia ja muiden havaintoja sadunkerronnan miljööstä ja satujen syrjäytymisestä viime vuosikymmeninä. Kokoelman 80 satua jakautuvat pohjois- ja eteläkarjalaisten murteiden kesken siten, että edellisiä on 52 tai — jos 3 kieltään vienalaista mutta Repolasta saaduksi merkittyä satua lasketaan mukaan — 55, jälkimmäisiä 25. Enimmät vienalaiset sadut ovat Vuokkiniemestä (20 kpl, joista Kivijärvessä syntyneeltä tunnetulta perinteentaitajalta Mari Remsulalta 9 kpl) ja Uhtuasta (27 kpl, joista Alajärven kylän Maria Mihejevalta 13 kpl). Kielennäytteinä ovat erityisen hyviä pohjoiskarjalaiset sadut. Foneettisesti melko hankalien eteläkarjalaisten satujen muistiinpanoissa on erehdyksiä, mutta niitä ei olekaan ensi kädessä tarkoitettu kielennäytteiksi.

»Karelskije narodnye skazki» -teoksen tuli 1967 uusi 520-sivuinen osa, nimen lisämääränä »Južnaja Karelija». Se sisältää 74 aunukselaimurteita ja 17 lyydiläistä satua. Kokoelman ovat toimittaneet ja sadut venäjäksi kääntäneet Unelma Konkka ja A. S. Tupitsyna. Murreasun tarkistamiseksi on tarpeen tullen täytynyt kontrolloida teksti saantipaikan murretta puhuvan henkilön kanssa. On voitu hyödyntää myös niitä tietoja, joita Petroskoin arkistoon oli 1930-luvulla tullut Bubrihin johtamaa

karjalan kieliatlasta varten. Tämän vaativan työn ovat taitavasti tehneet instituutin tieteelliset työntekijät G. N. Makarov ja A. P. Barantsev, edellinen aunukselaisetekstien, jälkimmäinen lyydiläisten satujen osalta. Aunukselais-lyydiläisen osan alkuun on Makarov kirjoittanut lyhyen deskriptiivisen katsauksen karjalan kielen (lyydi mukaan luettuna) päämurteiden eroihin, myös sanastollisiin.

Saduntutkijoille on varmaan hyvin tärkeä Unelma Konkkan laatima teoksen johdantoartikkeli »Etelä-Karjalan satujen erikoispiirteitä». Vaikka karjalainen satumateriaali — on se sitten mitä alkuperää hyvänsä — on Karjalassa yleensä muokkautunut melko yhtenäiseksi, tutkija huomaa myös selviä eroja varsinaiskarjalaisten (tekijän terminologian mukaan: pohjoiskarjalaisten) ja aunukselais-lyydiläisten (tekijä: eteläkarjalaisten) satujen välillä. Karjalainen satuperinne jakautuu maantieteellisesti siis samoin kuin kansatieteen ilmiöt, huomauttaa kirjoittaja ja viittaa R. F. Tarrojevaan, joka teoksessaan »Materialnaja kultura karel» (1965) tekee saman kahdista. Konkka huomauttaa tässä myös karjalaisen ja aunukselais-lyydiläisen runon eroista. Niiden karjalaisten sadusto, jotka 1600-luvulla lähtivät kotisijoiltaan ent. Tverin ja Novgorodin lääneihin, on kehittynyt toisin kuin muiden karjalaisten; siihen ovat vaikuttaneet uudet sosiaaliset ja taloudelliset olot sekä tietenkin myös venäläisen asutuksen läheisyys.

Aunukselais-lyydiläiseen sadustoon venäläinen vaikutus on ollut huomattavasti suurempi kuin varsinaiskarjalaiseen; näin etenkin maaorjuuden lakauttamisen (v. 1861) jälkeen, kun talonpoikainen Venäjä alkoi liikehtiä, jolloin venäläisiä kävi ansiotöissä karjalaiskylissä ja karjalaisia venäläisalueilla. Mutta karjalaisen ja venäläisen satuperinteen vuorovaikutusta on ollut jo satojen vuosien aikana esim. Kontupohjan—Karhumaen seuduilla ja Vienanmeren rannoilla.

la, missä karjalaiset ja venäläiset ovat asuneet toistensa naapureina. On voitu todeta, että Kontupohjan lähellä karjalainen satuohjelmisto on siinä määrin venäläistynyt, ettei venäläinen vaikutus ilmene vain satuaiheissa vaan myös satujen kielessä. Kiintoisa on myös tekijän havainto, etteivät karjalaiset ole ehtineet täysin ymmärtää ja taiteellisesti muokata omakseen sitä suunnatonta venäläisten satujen määrää, joka verraten lyhyen ajan kuluessa on heille tullut tutuksi. Tämä koskee ennen kaikkea venäläisiä sankarisatuja, joiden juoni on monimutkainen.

Myös päinvastainen lainaussuunta, karjalaisilta venäläisille, on eräissä satuaiheissa mahdollinen, esim. silloin kun venäläistä satua on tavattu vain karjalaisten lähellä asuvilta venäläisiltä tai jos karjalainen versio on laaja-alainen ja kansallisilta piirteiltään omintakeinen, kun taas vastaava venäläinen on harvinaisen ja aiheen käsittelyssä on epäloogisuuksia. Lainapäätelmien teossa on kuitenkin syytä olla varovainen, sillä venäläistä todistusaineistoa on toistaiseksi käytettävissä liian vähän. On nimittäin mahdollista, että karjalaisilta lainatuksi arveltu satu, josta on vain yksittäisiä venäläisiä muistiinpanoja, onkin venäläisillä yleisempi mutta ei vain ole sattunut joutumaan kokoeelmiin. Pohjoisvenäläisiä satuja on toistaiseksi vielä vähän tutkittu, ja tutkimuksen edistyessä saattaa paljastua aivan odottamattomia seikkoja, arvelee Konkka.

Konkka tekee monia osuvia havaintoja vertaillessaan pohjoiskarjalaisia satuja aunukselais-lyydiläisiin. Edelliset ovat traditionalisempia sekä aiheidensa että satujen poetiikan kannalta. Pohjoisessa on omistettu erityistä huomiota satujen taiteelliseen muokkaamiseen. Pohjoisissa saduissa havaitsee sukulaisuutta eepin runouden kanssa: niissä on sama ankara selkeys ja valoisa maailmankäsitys. Pohjois-Karjalan parhaat sadunkertojat M. A. Remsu, M. M. Hotejeva ja M. I. Mihejeva ovatkin sa-

manaikaisesti myös erinomaisia eepin runouden taitajia. Pohjoiskarjalaisia satuja Konkka luonnehtii osuvasti: ne siirtävät meidät entisaikaisen elämän pariin läpipääsemättömien metsien keskeen. Etelässä taas satu paljastaa nopeamman elämänrytmän, jossa tuntuu kaupungin läheisyys; etelän saduissa on maaseudun jyrkkien sosiaalisten ristiriitojen synnyttämää katkeruutta. Konkka toteaa, että eteläinen sadusto on runsaampi kuin pohjoinen. Syynä tähän aunukselais-lyydiläiseen saturikkauteen on yhtäältä voimakas venäläisvaikutus, toisaalta se, että satujen »luovan» kauden viimeisessä vaiheessa on juuri etelässä sekä muokattu vanhoja aiheita että sepitetty uusia kansanelämää kuvaavia satuja ja kaskuja.

Uelma Konkkan hienoon analyysiin kuuluu vielä muutakin, mm. havaintoja tunnettujen kertojen satutyylisen tunto-merkeistä ja niiden keskinäisistä eroista, sadunlopetuskuvioista, miesten ja naisten kertomien satujen aihe- ja tyyli-eroista.

Karjalaisten satukokoelmien anti on kielentutkimuksellekin merkittävä. Kokoelmien yhteensä 171 sadusta on 143 (77 + 66) ilmoitettu kirjoitetun kertojen sanelun mukaan, loput 28 (3 + 25) on litteroitu äänitteistä. Vaikka kyseisten tallennusmenetelmien avulla saadut kielenäytteet yleensä suuresti poikkeavat toisistaan, ei näiden satujen kieliasussa ole kovin merkittäviä eroja. Tämä johdattaa osaksi siitä, että litteroituja tekstejä on ilmeisesti jonkin verran stilisoitu, mm. siten, että puheen toistot, erehdykset, tankkaukset yms. on poistettu ja että välimerkit eivät seuraa juoksevan puheen taukoja.

Vuonna 1969 ilmestyi Leningradissa 282-sivuinen aunukselaismurteiden kielenäyttekokoelma »Образцы карельского сказа» (= Näytteitä karjalan kielestä), toimittajina petroskoilaiset karjalan tutkijat G. N. Makarov ja V. D. Rjagojev. Edellisen kirjoittamassa johdannossa on selvitys aunuksen eli »livvin kielen» tut-

kimuksen ja tallennuksen vaiheista sekä eräiden aunukselaispiirteiden esittelyä ja vertailua muuhun karjalaan ja lyydiin. Tekstit, joiden lukumäärä on 96, ovat monilta aihealoilta, esim. satuja 12 kpl, hääkuvauksia 2 (toinen Mägriäl-tä, toinen Vuohjärvestä, kumpikin laajahkoja), pellavanviljelyä 2, kaskenviljelyä 3, kalastukseen ja metsästykseen liittyviä 6, 3 sananlaskukokoelmaa (yht. 465 sl:a), 2 arvoituskokoelmaa (yht. 31 arvoitusta), edelleen 8 itkuvirttä, jonkin verran myös lauluja (lastenlau-luja, loruja, 21 tšastuskaa).

Teoksen johdannossa G. N. Makarov luettelee ensin aunukselaismurteita koskevia tutkimuksia, muita aineskokoel-mia ja »livvin kielellä» julkaistuja paino-tuotteita, alkaen 1804 ilmestyneestä esi-koisesta »Muutamien rukousten ja Vä-hän Katekismuksen käännös karjalan kielelle» (»Perevod nekotoryh molity i sokraštšennogo katehizisa na karelskij jazyk»); viimeksi mainituistahan on Eino Leskisen tarkka selonteko Studia Fennica III:ssa (»Zur Geschichte der Forschung über die karelische Sprache und der karelisch geschriebenen Litera-tur»). Sitten Makarov esittelee, A. P. Barantsevin artikkelin perusteella (»Ka-relskaja pišmennost», kokoomaniteessä »Pribaltijsko-finskoje jazykoznanije», 1967), karjalan kirjakielen luomispro-cessin. Luonnehdittuaan lyhyesti teks-tien aiheita Makarov tähdentää kokoel-man kielitieteellisiä tavoitteita, mikä ilmenee myös dispositiosta. Kiintoisinta johdantoluvussa on aunukselaismurtei-den eteläisimmän ryhmän, nykyään Le-ningradin alueeseen kuuluvan Lotina-pellon piirin Konnun I. Sroitšan Kon-nun murteiston esittely. Konnun suur-kylässä oli ennen sotaa n. 20 kylää, joista 7 karjalaista: Ristuhieru, Syrjy, Rytty, Tšuppu, Anšoilu, Pohjaine ja Kardä-žien hieru. Karjalaiset ja venäläiset kylät, joiden yhteisen alueen nykyinen ni-mitys on Andrejevštšina, sijaitsevat pari peninkulmaa Lotinapellosta pohjoiseen, Aleksanteri Syväriläisen luostarin lähei-

sydessä. Makarov pitää todennäköi-senä, että tämä karjalaisaareke syntyi samaan aikaan kuin Sisä-Venäjän — ts. entisten Tverin ja Novgorodin läänien — karjalaisasutus, siis Venäjän ja Ruotsin v. 1656—1658 käymän sodan yhteydessä ja ennen sitä. Tässä kirjoit-taja viittaa A. S. Žerbiniin, joka tutki-muksessaan »Pereselenije karel na russ-kije zemli v pervoj polovine i seredine XVII v.» (käskirjoitus v. 1951; sen lyhennelmä »Pereselenije karel v Rossiju v XVII veke» ilmestyi 1956) esittää, että jonkin verran karjalaisia pakolaisia »Ruotsin rajalta asui Solovetskin luos-tarin mailla, sen merenrantatiloilla —, mutta myös muiden Karjalan luostarci-den mailla ja nimenomaan Aleksanteri Syväriläisen luostarin, joka sijaitsee Aunuksen kaupungin läheisyydessä. Mo-net A. S.:n luostarin mailla asuneet kar-jalaiset eivät heti hakeutuneet luostarin yhteyteen vaan asuivat eri paikoissa.» Kaikki tekstit ja muut tiedot tästä tähän-astiselle tutkimukselle lähes tuntematto-masta murreryhmästä ovat erittäin terve-tulleita. Konnun murteiden äänteelli-sistä tuntomerkeistä erikoisimmat ovat:

Pitkä *a* edustuu *ia*:lla kuten monissa Tverin karjalaismurteissa ja eräissä Sees-järven rannan eteläkarjalaismurteissa (ks. Genetz, Versuch einer Karelischen Lautlehre s. 3, TVKK s. 166), mikä luullakseni selittyy siten, että karjalassa *ua*-diftongin alkukomponentti on venäjän vaikutuksesta korvautunut *i*:lla (ven. *ы*).

Sananloppuiset vokaalit edustuvat toi-sinaan seuraavaan tapaan: *-a, -ä* → *-o* (joskus *-e*), *-ö*, esim. *rišlikanzo, konzo, vuotto* 'vuotta' (sg. part.), *starikko* 'van-hus', *vihaze* »vihaisa», *ülen äijö, iżändö, emändö*; *-i* → *-e*, esim. *suure, d'äru* 'järvi', *hiän tule* 'tuli', *näge* 'näki'; ehkä useam-min kuitenkin *-a:n* ja *-ä:n* edustus on aunukselaismurteiden kaltainen (Kon-nun teksteissä esim. *paidu, mužikku, kakšitoštu, vuottu* 'vuotta', *kahtu* 'kahta', *muwdu* 'muuta', *emändü*), joskus taas on karjalainen *-a, -ä* (teksteissä esim. *sta-ruwaha, kaksi d'änüidä*); joskus *u-* → *-o*

esim. *ei vino, hiero* »hieru» ('kylän osa'). Edustus näyttää tekstien valossa hieman horjuvalta. Nähdäkseni kyseessä on redukoituneen vokaalin korvaaminen täysvokaalilla, siis periaatteessa sama ilmiö kuin aunukselaismurteiden *-u, -ü* pro *-a, -ä* ja monien lyydin murteiden *-e* pro *-a, -ä*.

Edellä mainittujen ja muiden murreerikoisuuksien sekä myös paikannimistön perusteella Makarov sanoo, että Konnun murteistossa on paljon yhtäläisyyksiä varsinaiskarjalan kanssa, erittäinkin Kalininin alueen Vesjogonskin piirissä puhuttavien murteiden, mutta joissakin yksityiskohdissa (lähinnä tulee kysymykseen loppuvokaalisto) se liittyy lyydiin. Se, että Konnun karjalaiset nykyään kutsuvat itseään livviköiksi, selittyyneen Makarovin mukaan Aunuksen puolen livviköiden vaikutuksesta. Kun tarkastelee teoksessa olevia Konnun tekstejä — niitä toivoisi olevan enemmän ja niiden soisi kernaasti olevan paljon pitempiä ja aiheiltaan monipuolisempia — tuntuu Makarovin olettamus tämän murteen karjalaisesta alkupe­r­ästä houkuttevalta. Toisaalta selvien aunukselaispiirteiden osuus on niin merkittävä, että kyseisen murteiston nykyväri on selvästi aunukselainen. Tun­nusomaista Konnun murteelle, ainakin 1960-luvulla, näyttää olleen eräänlainen labiilius. Onko murteisto joskus aiem­min ollut selvälinjaisempi, jää avoimeksi.

Tekstit jakautuvat lähes yli koko nykyisen livviläisalueen, eivät tosin tasaisesti. Tasaisuuteen ei tämäntapaisissa julkaisuissa ole mielestäni välttämättä pyrittäväkään, ellei materiaali siihen luonnostaan antaudu. On vain hyväksi, että sellaiset paikallismurteet ovat pääs­seet enemmistöön, joiden näytteistä vas­taa kyseisen murteen tai perinteenlajin erikoistuntija. Tällaisia antoisia lohkoja ovat Makarovin kotikylän Sammatuksen näytteet (käännöksineen 41 sivua), N. A. Anisimovin 1946 kirjoittamat Kotkatjärven tekstit (20 sivua), Rjagojevin syn­ty­mäseudultaan Kolatselästä tallenta-

mat näytteet (12 sivua) ja karjalaisten häiden tutkijan Jouko Suurhaskon poh­joisimman aunukselaiskylän Vuohtjär­ven kuululta perinteentaitajalta A. F. Nikiforovalta 1965 äänittämä hääku­vaus »Endine svuad'bo» (käännöksineen 56 sivua), jonka ovat litteroineet Maka­rov ja Rjagojev.

Mainituissa tekstijulkaisuissa kerto­jen yhteinen lukumäärä nousee toiselle sadalle. Kertojien valinta on tehty tai­ten. Henkilötiedot kertojista ovat kovin niukat; kaipaisi vaikkapa vain lauseen verran tietoja kertojan elinympäristön muutoksista, joissakin tapauksissa myös hänen vanhempiensa, etenkin äidin syn­ty­mäseudusta, koska näillä seikoilla voi olla merkitystä tekstin kieliasua arvioi­taessa. Hauska oli tavata teosten kerto­jain joukossa muutamia tuttujakin. Hei­tä on esim. Selkin Pogostan T. E. Turu­jev (Karelskije narodnyje skazki I n:o 60); hän oli paras kieltenoppaamme, kun Aulis Ojajärven kanssa perehdyin Selkin murteeseen alkuvuodesta 1944; tuttu on myös Vitelen Jekaterina Grigorjevna Gavrilova (KNS II n:o 44), jonka ker­rontaa, lauluja ja itkujä äänitin ensim­mäisen kerran Aunuksenkaupungissa 1957 ja myöhemmin 1968 Väinö Kau­kosen kanssa hänen kotonaan Vitelen Gavrilovan kylässä; edelleen Säämä­järven Kiiškoilassa syntynyt Malanja Jefimovna Peskova (OKR n:o 86), jon­ka perinnettä (satuja, lauluja) nauhoi­tettiin monen haastattelijan toimesta Petroskoissa huhtikuussa 1966; Kotkat­jär­vessä tapasin 1968 sadunkertojames­tari Marija Mihailovna Kuznetsovan (OKR n:o 66); Mägrin perinteen tai­taja ja myös sen muistiinpanija Klau­dia Aleksandrovna Gulašova (OKR n:o 33) on vanha tuttu, hänen muistitietoaan (mm. vanhojen häiden erinomaisen ku­vauksen lauluineen ja itkuineen) olen kumppaneineni tallentanut ääninau­haan vuosina 1957, 1958, 1966 ja 1968; Kuittisessa kesällä 1968 haastattelin Pelageja Nikolajevna Grafovaa (OKR n:ot 38, 39).

Vuonna 1959 G. N. Makarov julkaisi kirjan »Karielazet šananpolvet, privutkat, arvautukset». Siinä luetellaan aihepiireittäin hieman yli tuhat sananlaskua sekä lähes 200 arvoitusta selityksineen (ja niiden venäläiset käännökset). Kokoelmalla on arvoa myös kielentutkimuksen kannalta, sillä karjalainen aines on kirjoitettu ilmoitetun saantipaikkakunnan murteella (venäläistä kirjaimistoa käyttäen). Aineista on karjalan kielen eri alueilta (runsaasti Kalininin alueeltakin), hiukan myös lyydistä. Kymmenen vuotta myöhemmin ilmestyi niin ikään Makarovin toimesta uusi kaunis-asiainen karjalainen sananlaskukirja »Karielazet šananpolvet, privutkat». Sen n. 2000 sananlaskusta osa sisältyy edellä mainittuun kokoelmaan.

Edellisten lisäksi on karjalankielistä ainesta Viktor Jevsejevin laajassa Karjalan eepillisten laulujen kokoelmassa (»Karelskije epitseskije pesni», 1950; laulut paikallisella karjalan resp. lyydin murteella, vieressä venäläinen käännös), L. M. Keršnerin toimittamassa karjalaisen kansanlaulujen julkaisussa (»Karelskije narodnye pesni», 1962) ja R. F. Tarojevan karjalaisten aineellista kulttuuria käsittelevässä monografiassa (»Materialnaja kultura karel», 1965; sisältää murteella merkittyä kansatieteellistä termistöä tarkasti selitettynä). Vielä on syytä mainita siitä karjalaisesta materiaalista, joka sisältyy eräiden Pohjois-Karjalasta kotoisin olevien kirjailijain tuotantoon. Erityisen taitava synnyinseutunsa murteen käyttäjä on Antti Timonen (kotoisin Uhtuan Luusalmosta,

jossa syntynyt 1915); hänen teoksistaan yksi, pieni kertomuskokoelma »Lentomassina» (v. 1933) on kokonaan kirjoitettu Uhtuan murteella, ja eräiden muiden teosten (esim. laajan romaanin »Me karjalaiset») repliikeissä on samaa murretta.

Karjalaisia elää kuten tunnettua paitsi Karjalassa myös — vieläpä eniten — osissa entisiä Tverin ja Novgorodin läännejä. Karjalaiset ovat siirtyneet sinne »Sisä-Venäjälle», kuten ennen oli tapana sanoa, lähinnä Karjalan kannakselta, Laatokan Karjalasta ja Suomen Pohjois-Karjalasta aina Pielisen seutuja myöten.² Karjalaisten muuttoa on viime aikoina tutkinut etenkin A. S. Žerbin, Aunuksen Nurmoilasta kotoisin oleva Petroskoissa työskentelevä historioitsija. Valitettavasti Žerbinin laajaa, 1951 valmistunutta kandidaatinväitöskirjaa ei ole painettu, mutta sen 1956 julkaistu lyhennelmäkin »Pereselenije karel v Rossiju v XVII veke» (= Karjalaisten muutto Venäjälle XVII vuosisadalla) antaa runsaasti tietoja tästä valtavasta muuttoliikkeestä. Karjalaisia siirtyi Venäjälle jo 1500-luvun toisella puoliskolla, paljon enemmän kuitenkin seuraavan vuosisadan puolella, aina 1660-luvulle saakka. Arvellaan, että muuttaneiden luku nousi 25 000—30 000:een, mitä on tuon ajan väkilukua ajatellen pidettävä hyvin suurena.³ Syntyneen karjalaisasukseen laajuus näkyy siitäkin, että A. N. Veršinskin laatimassa luettelossa v:lta 1932 mainitaan yli 1000 kokonaan tai osaksi karjalaista kylää.⁴

Entisten Tverin ja Novgorodin lää-

² 1600-luvun asiakirjoista käy ilmi, että Tverin alueelle asettuneiden joukossa oli esim. Liperin karjalaisia (Kansatieteellinen arkisto 13: 2 s. 8). — Karjalaisarekkeiden paikannimistö (sitä on toistaiseksi merkitty muistiin enimmäkseen satunnaisesti) kenties antaisi lisätietoja muuttaneiden lähtöseuduista, sillä onhan luultavaa, että siirtolaiset istuttivat uusille asuinpaikoilleen vanhaa nimistöään (kuten esim. Vermlantiin muuttaneet savolaiset ja — vähäisessä määrin — viime sotien aikana uusille asuinpaikoille sijoittunut karjalainen siirto väkemme). Tulee mieleen esim. nykyisen Kalininin alueen karjalaisasukseen etelälaidalla (parin km:n päässä Lihoslavljan rautatieasemalta) sijaitsevan, yhä edelleen karjalaisena säilyneen Kavin kylän nimi (murt. *Kävi*), jonka voisi yhdistää pohjoiskarjalaisen Kaavin pitäjän (ennen Liperiin kuulunut kylä) nimeen.

³ Ks. Žerbin mts. 37—43; »Otšerki istorii SSSR. Period feodalizma XVII v.» (Moskva 1955) s. 763—765.

⁴ »Spisok karelskih selenij Moskovskoj oblasti». Moskva 1932.

nien karjalaisten kielen ja muun perinteen tallennus tapahtui ennen ensimmäistä maailmansotaa melkein yksinomaan Suomesta käsin. Aikajärjestyksessä luetellen nämä Sisä-Venäjän karjalaisten tutkijat olivat seuraavat: Th. Schvindt 1884 (5067 hakusanaa käsittävä tverinkarjalan sanakirja, painamatta)⁵, V. R. Petrelius 1892 (perinnemuistiinpanoja Valdain kylistä)⁶, Vihtori Alava ja K. F. Karjalainen 1895 (perinnemuistiinpanoja eri puolilta Tverin Karjalaa, lisäksi Karjalaisen yli 10 000 hakusanan laajuinen lähinnä Tolmatšun murteen sanakirja)⁷, Väinö Salminen 1906 (Valdain karjalaiskylissä)⁸, Juho Kujola 1910 (Tihvinän kihlakunnassa), 1911 (Valdain karjalaiskylissä), 1912—1913 (melkein koko Tverin karjalaisalueella Vesjogonskin ja Džoržan seudut mukaan luettuna)⁹.

Maailemansotien väliseltä ajalta on syytä mainita lukuisat lähinnä Tolmatšun murteeseen pohjautuvalla tverinkarjalaisella kirjakielellä painetut alkeis-

oppikirjat ja muut julkaisut, jotka sisältävät paljon sellaista venäjistä lainattua sanastoa, jota ei ole Schvindtin, Karjalaisen eikä Kujolan keräyksissä. Sotien välisestä keruutyöstä tiedetään, että Kalininin Pedagogisen instituutin kielen ja kirjallisuuden oppituli teki 1930-luvulla alueen karjalaiskylissä paitsi kansatieteellisiä myös kielitieteellisiä ja folkloristisia kenttätöitä.¹⁰ Karjalan kielen tutkijoista oli 1930-luvulla tallennustyössä ainakin A. A. Beljakov.¹¹

Toisen maailmansodan jälkeen karjalaisaarekkien kielen tutkimus on suuresti vilkastunut. Suomen osalle tulee kolme Suomen ja Neuvostoliiton välisen tieteellis-teknisen yhteistoimintasopimuksen avulla toteutettua matkaa Kalininin alueelle: 1957 (osanottajina Helmi ja Pertti Virtaranta: kielennäytteitä ääninauhoihin ynnä muita muistiinpanoja), 1958 (Lauri Honko: henkistä perinnettä, etenkin itkuvirsiin liittyvää, ääninauhoihin; Helmi ja Pertti Virtaranta: kielennäytteitä ääninauhoihin,

⁵ Schvindtin matkasta ks. Haltsonen, »Theodor Schvindt» s. 220—224 ja Haltsonen julkaisema Schvindtin matkakertomusten kokoelma »Matkamuistoja Tverin Karjalasta» (Kansatieteellinen arkisto 13: 2).

⁶ Vaikka Petreliuksen keräämä aines on kieleltään sangen virheellistä, se on kuitenkin kielentutkijallekin varteenotettavaa lähinnä varhaisuutensa vuoksi. Se on lähes kokonaisuudessaan julkaistu: runot (paria toisintoa lukuunottamatta) A. R. Niemen toimittamassa SKVR II:ssa (»Novgorodin-Karjalan runot», 1917), sadut (25 satua, kymmenkunta julkaisematta) ja arvoitukset Eino Leskisen julkaiseman »Karjalan kielen näytteitä» -teoksen I osassa (1932) ja muu aines (sekä matkan kuvaus) Pertti Virtarannan artikkelissa »V. R. Petreliuksen matka Valdain karjalaisten luo 1892» (Kalevalaseuran vuosikirja 42/1962 s. 178—212).

⁷ Runot julkaistu SKVR II:ssa, murretekstit (satuja, sananlaskuja, arvoituksia, tapoja, taikoja, laaja hääkuvaus) KKN I:ssä. Julkaisematta on Karjalaisen kokoama sanakirja sekä Alavan kirjakieliset perinnemuistiinpanot ynnä Alavan sisällökäs matkapäiväkirja. Alavan ja Karjalaisen matkasta ks. Karjalan kielen sanakirja I, Johdanto s. XVII—XX.

⁸ Salmisen runomuistiinpanoista osa on julkaistu SKVR II:ssa, muu aines (satuja, tapoja, hää- ja kuolinutkuja, lauluja, 58 arvoitusta) julkaisematta. Salmisen muistiinpanojen kieliasu on valitettavan epätarkka (väärin kuultuja sanoja, runsaasti suomalaisuuksia), niin että kielentutkijan on tätä ainesta varoen käytettävä. Salminen on kertonut Valdain käynnistään esim. artikkeleissaan »Inkerissä ja Novgorodin Karjalassa kansanrunoutta tiedustelemassa» (Virittäjä 1906 s. 65—72) ja »Sisä-Venäjän karjalaisiin tutustumassa» (Suomen sotilas 1942 n:o 23/24 s. 42—45).

⁹ Kujolan äänteellisesti hyvin tarkat ja muoto-opillisesti runsaat alkuperäissanaliput käsittävät arviolta yli 20 000 erilaista sanaa. Oudohkot sanat on yleensä käännetty suomeksi tai (nähtävästi — ainakin osaksi — kaksikielisen kielennoppaan avulla) venäjäksi. Sanan käyttöä valaistaan tavallisesti lyhyin esimerkein. Kujolan kirjoittamat Tihvinän ja Tverin tekstit on Leskisen julkaissut KKN I:ssä. Kujolan muistiinpanoista ja matkasta ks. Virtaranta, »Juho Kujola, karjalan ja lyydin tutkija» (1961).

¹⁰ Makarov, »Obraztsy karelskoj retši» (1963) s. 4.

¹¹ Kertonut matkoistaan tämän kirjoittajalle 1957. Kaksi Beljakovin jo 1936 muistiinpanonoma tekstiä on Makarov julkaissut kokoelmassaan »Obraztsy karelskoj retši» (1963; n:ot 62 ja 72).

sanastomuistiinpanoja) ja 1963 (Pertti Virtaranta: kielennäytteitä ääninauhoihin, edellisten matkojen ääniteaineksen litterointien tarkistusta, muoto-opillisia muistiinpanoja). Neuvostoliiton tutkijat ovat liikkuneet paitsi Kalininin alueella myös Valdain ja Tihvinän karjalaisien parissa. Heistä on ennen muita mainittava Petroskoissa työskentelevät Kielen, kirjallisuuden ja historian instituutin työntekijät A. A. Beljakov, G. N. Makarov ja V. I. Rjagojev sekä tarttolainen Paula Palmeos oppilaineen.

Syntyperäinen tverinkarjalainen A. A. Beljakov (kotoisin Tolmatšun läheltä — karjalaisittain sanottuna *Juablokan* kylästä) tuli 1930-luvulla tunnetuksi tverinkarjalaisen kirjakielen viljelijänä; mm. hän julkaisi, yksin tai muiden kanssa, oppikirjoja karjalaiskyltien kouluissa käytettäväksi. Vuonna 1946 hän sai valmiiksi kandidaatinväitöskirjansa »Sovremennyi karelskij dialekt sela Tolmatši» (= Tolmatšun kirkonkylän nykyinen karjalan murre). Tähän painamatta jääneeseen käsikirjoitukseen perustuvat Beljakovin deskriptiivisuonteiset artikkelit, joissa käsitellään Tolmatšun murteen fonologiaa (»Fonetika karelskogo dialekta sela Tolmatši Kalininskoj oblasti, Sov. finnougrovedenije V s. 67—98, Petrozavodsk 1949) ja morfologiaa (»Morfologitšeskaja sistema sobstvennokarelskogo dialekta (Kalininskoje naretsije)», Trudy Karelo-Finskogo filiala AN SSSR, serija lingvističeskaja, vyp. 1 s. 68—97; Petrozavodsk 1954. »Okontšanija partitiva v karelskom jazyke karel Kalininskoj oblasti», Voprosy finnougorskogo jazykoznanija s. 89—95; Moskva-Leningrad 1964).

V. I. Rjagojevin erikoisalaksi on viime vuosina tullut Tihvinän karjalaisten kieli, jota Juho Kujola tutki kesällä 1910, mutta jota Kujolan jälkeen ei ole tiettävästi tallennettu eikä tutkittu. Rjagojevin muutaman kesän työn tuloksista on valmisteilla nauhoihin perustuva tekstikokoelma sekä yleisesitys Tihvinän murteesta.

Karjalan kielen tutkimuksen alalla monin tavoin ansioitunut G. N. Makarov sai 1963 julki 194-sivuisen tverinkarjalaisen tekstikokoelman »Obraztsy karelskoj retši». Se sisältää 89 tekstiä, jotka on järjestetty murteittain, ei sisälön mukaisesti. Tverinkarjalan kolmen päämurrealueen osalle tekstit jakautuvat siten, että Vesjogonskista ja sen lähietäisyydeltä (Krasnoholmin, Molokovon, Sandovon ja Lesnoin piireistä) ovat n:ot 1—24, Maksatihän, Spirovon, Lihoslavljan, Raameškin ja (Moskovan—Leningradin radan länsipuolelta) Jesenovitšän alueelta n:ot 25—83 ja vihdoin Djožan joen varren karjalaiskylistä (Pogorelojen alueella Moskovan—Rževin rautatien läheisyydessä) n:ot 84—89. Suurin osa tverinkarjalaisista, arviolta n. 90 000—100 000, kuuluu keskiryhmään. Kokoelmansa johdannossa Makarov mainitsee pari Vesjogonskin murteen erikoisuutta (keskiryhmään kuuluvaan Tolmatšun murteeseen verrattuna): 1. Palataalistuneet *š* ja *ž* milloin seuraava vokaali on *i*, *e*, *ä*, *ü* t. ö; esim. *šieni*, *šielä*, *šelgä*, *šipšäv*, *enžimähe* (Tolmatšun murteessa näissäkin tapauksissa *š*, *ž*: *šieni*, *šielä*, *šelgä*, *šipšäv*, *enžimähe*). Huomautettakoon tässä, että periaatteessa samanlainen kuin Vesjogonskin murteessa on *s:n* edustus eteläkarjalaisten murteiden Selkin-Paatenen ryhmässä, ks. artikkeliani Eteläkarjalaisten murteiden *s* s. 14—(Suomi 104). 2. Pitkän *a:n* edustajana *ia*, esim. *mja*, *tjalto*, *piata* 'paeta' (Tolmatšussa: *ottua*, *kalua*). Miten *ia:han* on käsittääkseen tultu, siitä jo edellä.

Pogorelojen eli Djožan murteelle luonteenomaisiksi piirteiksi Makarov esittää sanansisäisten ja sananloppuisten yksinäisvokaalien voimakkaan redukoinnin, joka on johtanut kyseisen vokaalin katoon tai (loppuvokaalitapauksissa) joskus korvautumiseen toisella vokaalilla, esim. *šulknē* 'silkinen' (Tolmatšu: *šulkuhe*), *mie juohtan* (T: *mie juohutan*), *rip-tetah kuivmah* (T: *ripuletah kuivamah*), *ukke* (T: *ukko*), *d'ed* 'isoisä' (T: *d'edo*), *kül* (T: *külü*¹²), *kül* (T: *külä*).

¹² Tietenkin painovirhe pro *külü*.

Teksteistä noin kolmannes (28 kpl) on litteroitu ääninauhoista. Litteroinnissa on menetelty samoin kuin edellä käsiteltyjä aunukselaiskokoelmia julkais-taessa. Tämä merkitsee esim. sitä, että sananrajaisia assimilaatiomuutoksia ei ole noteerattu (poikkeuksena suffiksin-luonteinen *-luo*, *-löö*, esim. *d'iedolluo*, *me-äällöö*). Ilman nauhurin apua kirjoite-tuista teksteistä melkoinen osa on synty-peräisten tverinkarjalaisten työtä. Tällä tavoin ovat äidinkieltään tallentaneet edellä mainittu A. A. Beljakov, F. A. Feodorov (kotoisin Brusovosta, opiskel-lut Petroskoin yliopistossa), D. I. Maka-rova (*Puasinkoin* kylässä syntynyt opet-taja, kielentutkija G. N. Makarovin vai-mo) ja K. V. Manžin (*Vesjogoskin Moišovan* kylästä oleva opettaja).

Kielenoppaista annetut tiedot ovat tässäkin kokoelmassa niukat: sukunimi, etunimi, isännimi (toisinaan myös kar-jalainen nimiasu ja »sukunimi», jos se poikkeaa venäläisestä, esim. *garasken maia* = Kudrjašova Marija Dmitrijev-na), ikä, kylän ja piirin nimi. Toivotta-vaa tulevien kokoelmien varalle olisi näiden tietojen lisäksi lyhyt tiivistelmä kielenoppaan elämänvaiheista (myös van-hempien syntymäpaikat syytä kirjata).

Tekstien sisältö on monipuolinen: pe-rimätietoa karjalaisten muutosta nykyisille asuinseuduilleen (n:ot 3, 9, 20, 59 ja 86), havaintoja omasta ja naapurien murteesta, henkilöiden puhuttelunimiä (n:ot 8, 21), kertomuksia kylän elämästä ennen ja nyt, miesten ja naisten töistä, satuja (12 kpl), sananlaskuja ja sanon-toja (Darja ja Grigori Makarovin muisti-mpanoja edellisen syntymäkylästä *Pua-sinkoilta*) yht. 335 kpl, lauluja ja yksi pitkäkö kuolinritku.

Kaikkia tekstejä seuraa venäläinen käännös, jonka Makarov alkusanoissa huomauttaa olevan mahdollisimman lähellä originaalia. Tämäntapainen käännöstekniikka, jota yleisesti näkyy noudatettavan kielitieteellisissä julkaisuissa, on

varmasti tarkoituksenmukaisin, vaikka joku asiaa ymmärtämätön vain käännös-tä lukeva saattaakin ihmetellä käännös-tekstin normaalista kirjakiielestä poikkeavaa asua (toistoa, katkelmallisuutta, epä-loogisuutta, anakolutismeja).

Tekstivalikoima »Образцы карельско-ретси» antaa monipuolisen kuvan tverin-karjalaisista murteista. Sen luotettavuuden takaa kokoelman julkaisijan hyvä asiantuntemus. Aunukselais-syntyinen Makarov toimi v. 1947—1952 opettajana Kalininin alueella. Perehtyminen si-käläiseen karjalaan innosti hänet tutki-jan tielle. Vuosina 1952—1955 hän oli Moskovan yliopiston aspiranttina, sai 1955 valmiiksi kandidaatinväitöskirjan-sa »Именныје (substantivныје) определи-тельныје словосотъетанія в финском языке» (= Attribuutnin luonteiset (substantiivi-set) nominisanaliitit suomen kielessä, 314 käsikirjoitussivua), oli vuoteen 1958 Neuvostoliiton tiedeakatemiaan Karjalan filiaalissa tutkimuslaitoksen tietellinen sihteeri ja on sen jälkeen ollut tietelli-nen työntekijä, erikoisalana v:een 1961 juuri Tverin karjala. Tämä kielimuoto ei Makarovilta ole Kalininin alueelta paluun jälkeenkään päässyt unohtu-maan, koska hänen vaimonsa Darja Ivanovna on tverinkarjalainen samoin kuin oli D.I.:n täti Marija Fedorovna Beljakova (synt. 1886 Puasinkoin ky-lässä, 20 km Tolmatšusta), joka kuole-maansa (1968) saakka asui Makarovin perheessä Petroskoissa.¹³

G. N. Makarov on julkaissut edellä mainittujen teosten lisäksi useita artikke-leita, joissa käsitellään karjalan kieltä, esim. seuraavat: »Lisätietoja Matteuk-sen evankeliumin v. 1820 ilmestyneestä käännöksestä» (*Virittäjä* 1962 s. 134—139), »Kalinini-karjala murdenäiteid» (4 murretekstiä virolaisin käännöksiin, *ESA IX/1963* s. 151—164), »Karelskaja rukopiš polutoravekovej davnosti» (= Puolentoista vuosisadan takainen karja-lankielinen käsikirjoitus), jossa M. kä-

¹³ Tietojen lähteenä on A. Mitrofanovan kirjoitus »Karjalainen tiedemies» (ilm. Makarovin 50-vuotispäivän johdosta Neuvosto-Karjala -lehdessä 7. 2. 1968) sekä haastatteluni.

sittelee Leningradin arkistosta löytämänsä 37-sivuista Markuksen evankeliumin tverinkarjalaista käännöstä (Voprosy finnougorskogo jazykoznanija 1964 s. 176—184), »O perevodnom pamjatnike karelskogo jazyka 20-h gg. prošlogo veka» (= Viime vuosisadan 20-luvulta peräisin olevasta karjalan kielen käännösmuistomerkestä; Trudy karelskogo filiala AN SSSR n:o 39/163 s. 70—79), »O grammatičeskikh priznakah složnogo slova v karelskom jazyke» (= Yhdyssanojen kieliopillisesta luonteesta karjalan kielessä; SFU 1965 s. 71—78), »Zametki o leksik karelskikh skazok» (= Huomioita karjalaisten satujen sanastosta; Voprosy finnougorskogo jazykoznanija 1966 s. 202—210), »Karelskij jazyk» (= Karjalan kieli; yleisesitys »Jazyki narodov SSSR» -teoksen III osaan, s. 61—80), »Leksitšeskaja omnimija v karelskom jazyke» (= Leksikaalinen homonymia karjalan kielessä; SFU 1966 s. 99—101), »Eräs reduplikaatiivinen yhdyssanatyyppi karjalan kielessä» (Kalevalaseuran vuosikirja 47/1967 s. 272—282).

Tarton yliopiston suomalais-ugrilainen oppituoili on vuodesta 1951 lähtien järjestänyt useita tutkimusmatkoja Valdaiin ja Tverin karjalaiskyliin lähinnä kieliaineksen keruuta varten. Kun 1951 tehtyyn tiedusteluun saatiin Valdaiin piiristä vastaus, että sen 12 kylässä vielä oli yhteensä 241 karjalantaitoista, vaikka he jokapäiväisessä elämässä käyttävätkin suurimmaksi osaksi venäjää, ryhtyi akateemikko Ariste toimiiin opiskelijaretkikunnan lähettämiseksi Valdaille. Näitä retkiä järjestettiin vuosina 1951—1960, kaksi ensimmäistä Aristen, seuraavat Paula Palmeosin johdolla. Lisäksi on muistiinpanoja (myös nauhoituksia) voitu tehdä Tartossa sinne tuodulta etevältä valdaiin karjalaiselta kertojalta

Matrjona Dmitrijevna Trofimovalta (v. 1956, 1961, kaksi viikkoa kummallakin kerralla) ja eräältä Tarttoon v. 1955 asettuneelta valdaiin karjalaiselta.

Valdaiin matkoja ja niillä saavutettuja tuloksia on esitellyt etenkin Paula Palmeos useissa artikkeleissaan¹⁴ ja 1963 ilmestyneessä teoksessaan »Karjala valdai murrak».

Palmeosin 226-sivuinen monografia jakautuu kahteen osaan, kielioppiin ja teksteihin. Kieliopin alussa on foneettisia ja fonologisia havaintoja, sen jälkeen 54 sivun laajuinen järjestelmällinen muotooppi (käsitelty myös syntaksin seikkoja eräiden muotoopin kategoriain kohdalla). Esitys on deskriptiivinen, siellä täällä on kuitenkin huomautettu jonkin piirteen mahdollisesta venäläislähteisyydestä. Tekstejä on kaikkiaan 12 kielenoppaalta, eniten (yht. 59 sivua) mainitulta Trofimovalta. Yksi teksteistä (n:o 37) on litteroitu äänitteestä, jolloin siihen on voitu merkitä myös lausepainot, muut näytteet on kirjoitettu sanelun mukaan. Tarkekirjoituksessa on otettu huomioon myös lausefoneettiset seikat. Tauot on noteerattu siten, että lyhyt tauko on merkitty pilkulla, pitempi pisteellä. Tekstien sisältö on verrattain monipuolinen: kertomuksia oman elämän varrelta ja arjen töistä, taikoja, uskomuksia, enteitä, hää- ja hautajais-tapoja, 13 satua, sananlaskuja ja sanontoja, lauluja. Kirjan lopussa on lisäselvityksiä muutamain tekstissä esiintyviin sanoihin ja tietoihin kielenoppaista.

Suurin osa Tarton yliopiston suomalais-ugrilaisen osaston tekemien Valdaiin matkojen tuloksista on jäänyt käsikirjoituksiksi. Niiden luku nousee yli kahdenkymmenen. Joukossa on laajojakin töitä, mainittakoon vain Valmen Hallapin v. 1952 valmistunut diplomityö »Valdaiin karjala murde ajalooline foneetika» (184 sivua).

¹⁴ »Märkmeid karjala valdai murdest» (ESA III/1957 s. 180—198, havaintoja äänne- ja muotoopin sekä sanaston alalta ynnä yksi teksti); »Karjala valdai murret uurimas» (Keel ja kirjandus 1958 s. 293—298), »Tekste karjala valdai murdest» (ESA IV/1959 s. 263—273, 8 tekstiä neljästä kylästä); »Karjala valdai murraku kko- ~ kkö- ja kkois- ~ kköis-imperatiivist» (ESA VIII/1962 s. 184—185).

Tieteen matkamies Paula Palmeos on Valdain retkien päätyttyä johtanut vuodesta 1964 lähtien Tarton yliopiston suomalais-ugrilaisten kielten opiskelijoita ns. Djoržan karjalaisten parissa. Tästä karjalaisryhmästä, josta lähimpiin tverinkarjalaisiin kyliin on satakunta kilometriä, käytettiin aiemmin nimityksiä Zubtsovin karjalaiset (esim. Kujola; nimityksen aiheena lähellä sijaitseva Z:n kaupunki) ja Pogorelojen karjalaiset (Makarov; lähimmän rautatieaseman ja alueen entisen pääpaikan nimen mukaan), mutta Palmeosin käyttämä Djoržan karjala luonnehti saareketta paremmin, koska karjalaiskylät sijaitsevat Volgaan laskevan pienen Djorža-joen äärellä. Karjalaisasutuksen alku lienee Djoržan alueella samoilta ajoilta kuin muualakin Tverin läänissä, ts. 1600-luvulta. Vielä Kujolan käydessä v. 1912 siellä oli noin 2 000 karjalaa puhuvaa.¹⁵ Ennen toista maailmansotaa Djoržan rannoilla oli 9 enemmän tai vähemmän karjalaista kylää, mutta maailmansodan aikana kylät hävitettiin maan tasalle ja asukkaat olivat osaksi evakossa, osaksi sakalaisten kokoamisleireissä. Sodan jälkeen eloon jääneet enimmäkseen palasivat takaisin ja rakensivat uudelleen asunnot viiden kylän raunioille, mutta karjalaisten lukumäärä oli nyt paljon pienempi kuin ennen. Palmeos mainitsee (1970), että karjalaa puhuu hyvin enää n. 150 keski-ikä ohittanutta ihmistä.

Djoržan karjalaiskyliin tekemistään tutkimusmatkoista ja niiden tuloksista Palmeos on jo ehtinyt kirjoittaa useita artikkeleita, ainakin seuraavat: »Pilk kõige lõunapoolsemale karjala murrakule» (ESA 11/1965 s. 215—225; sis. myös 2 lyhyttä satua), »Kõige lõunapoolsemate karjalaste juures» (Kodumurre 7/1965 s. 35—44), »Über den Vokalismus der zubcover Mundart des Karelischen» (SFU 1966 s. 1—5; artikkeli julkaistu toistamiseen: Congressus secundus internationalis fennougrista-

rum Helsingiae habitus 23.—28. VIII 1965, I 1968 s. 377—380), »Jälle karjalaste külas» (Keel ja kirjandus 1967 s. 31—35), »Karjala Djorža murraku näiteid» (Töid Eesti filoloogia alalt III/1970 s. 149—158; 4 yhtenäistä tekstiä ja 25 sananlaskua virolaisin käännöksin) ja »Djorža ääres» (Saaremaast Sajaanideni ja kaugemalegi 1970 s. 111—125). Djoržan murteeseen venäjän kieli on vaikuttanut syvemmälti kuin muuhun Tverin karjalaan. Se ilmence kenties selvimmän sanastossa ja eräissä äänneopin seikoissa (esim. sanan loppuvokaali on aina kadonnut) sekä siinä, että murteessa nykyisin on paljon horjuvuutta.

Sodanjälkeisten karjalan tutkijain ja tutkimuksen edistäjien joukkoon kuuluu myös J. S. Jelisejev, nykyään Neuvostoliiton tiedeakatemia Kielitieteen instituutin varajohtaja. Jelisejev on itse paikalla tutkinut karjalaa (mm. Djoržan karjalaiskylissä 1957), opastanut asiantuntevasti suomalaista retkikuntaa kesällä 1957 ja tehokkaasti vaikuttanut useihin karjalan kielen tutkimussuunnitelmiin (on mm. G. N. Makarovin laatiman suuren Kotkatjärven murteen sanakirjan toimittaja).

Edellä olevien julkaisujen lisäksi on tässä katsauksessa paikallaan kosketella kahta Neuvostoliitossa kauan vireillä ollut suurhanketta: karjalan kielen murreatlasta ja »livvin kielen» sanakirjaa.

Vieraillessani ensi kerran Petroskoin Kielen, kirjallisuuden ja historian instituutissa v. 1957 tutustuin A. A. Beljakovin opastamana karjalan kielen murreatlasteen, jonka 209 monivärikarttaa jo tuolloin oli puhtaaksi piirrettyinä.¹⁶ Työ oli pantu alulle 1937. Silloin nimittäin painettiin leningradilaisen fennougriin D. V. Bubrihin keruuapuneuvo »Programma po sobiraniju materiala dlja dialektologičeskogo atlasa karel'skogo jazyka» (= Aineiston keruuohjelma karjalan kielen murreatlasta varten).

¹⁵ Virtaranta, »Juho Kujola» s. 74.

¹⁶ Ks. Virittäjä 1959 s. 444.

Kysymysten luku nousee lähes 2 000:een. Kerääjinä ovat olleet Karjalan Tieteellisen kulttuuri-instituutin ja Karjalan Pedagogisen instituutin työntekijät, maaseudulla olevien koulujen opettajat ja joukko opiskelijoita. Keruupisteitä on 150 (joukossa kyliä, joissa ei enää ole asukkaita), ja verkko peittää Neuvostoliiton karjalankielisen alueen lukuun ottamatta ent. Tverin ja Novgorodin läänien saarekkeitä, joista on tarkoitus myöhemmin tehdä erillinen murreatlas. Myös lyydiläisalue on otettu kartastoon mukaan. Karttatyö, joka oli välillä ollut keskeytyksissä, saatiin päätökseen v. 1965. Atlaksen 209 karttaa jakautuvat seuraavasti: 110 karttaa äänneopin ilmiöistä, 72 muoto-opin seikoista ja 24 sanastokarttaa sekä lisäksi 3 karttaa kansallisuudennimistä. Kartastoon liittyy laaja selitysteos, jossa annetaan tietoja kerääjistä ja heidän matkoistaan, selvitetään työn vaiheita ja luonnehditaan kutakin karttaa synkronisesti ja diakronisesti.¹⁷ Tallinnan fennougristikongressin päätöspäivänä 23. 8. 1970 saatiin G. N. Makarovin puheenvuorosta kuulla se ilahduttava tieto, että on toiveita tämänkin karjalan tutkimuksen perusteoksen julkitulosta.

»Livvin kielen» sanakirjan runkona on n. 13 000 sanaa käsittävä Kotkatjärven murteen sanaluettelo, jonka Kotkatjärvässä opettajana toiminut ja sen kieltä tallentanut ja tutkinut N. A. Anisimov sai valmiiksi 1930-luvulla.¹⁸ Aineistoa on sitten täydennetty monin tavoin, enimmäkseen siten, että Anisimovin

sana-aines monistettiin muutamaksi keräilyksenastoksi, joihin kymmenkunta Kotkatjärven ja sen lähikylien opettajaa merkitsi sanan paikallisen ääntämisen, merkityksen ja kaksi esimerkkivirkettä sanan käytöstä. Kun aakkosellinen kyselymenetelmä johti usein fraseologian yksipuolisuuteen, oli turvaututtava myös asiakyselyihin. Lisäksi on poimittu ainesta äänitteistä. Näin koostuneen, yli 60 000 esimerkkivirkettä käsittävän materiaalin pohjalta on sanakirjaa laatinut vuodesta 1961 G. N. Makarov, apulaisenaan Anna Sozonova. Kun tekijä itse on elävä Kotkatjärven sanakirja — hänen syntymäkylänsä Sammatus on Kotkatjärven eteläisimpiä kyliä —, hänellä on ollut hyvät edellytykset aineksen tarkistukseen, tarpeen tullen täydennyksenkin ja venäläisen käännökseen laadintaan (tarvittaessa Aunuksen venäjän murteella). Sanakirjan hakusana (niitä on n. 20 000) on aina Kotkatjärven murteella. Niiden tietojen saantikylyt, jotka eivät ole Kotkatjärvestä, on mainittu. Käsitteistö, n. 4 000 konekirjoitusluskua, on nyt valmistunut ja odottaa vain julkituloa.¹⁹

Myös toinen suuri ja tärkeä karjalan kielen sanakirjahanke on Petroskoissa vireillä, nimittäin nyttemmin eläkkeelle siirtyneen A. A. Beljakovin aloittama tverinkarjalan sanakirja. Työn jatka-jaksi määrätty tverinkarjalainen Aleksandra Punžina on kuitenkin ensin saanut tehtäväkseen perehtyä Džoržan murteeseen, josta hän aikoo kirjoittaa myös väitöskirjan.

PERTTI VIRTARANTA

¹⁷ Karjalan kieliatlasta koskevat tiedot pohjautuvat M. N. Vlasovan ja G. M. Kertin Tallinnan fennougristikongressia varten laatimaan katsaukseen »Finno-ugrovedenije v institute jazyka, literatury i istorii karelskogo filiala Akademii NAUK SSSR» (= Suomalais-ugrilainen kielentutkimus Neuvostoliiton tiedeakatemian Karjalan filiaalinen Kielen, kirjallisuuden ja historian instituutissa).

¹⁸ Edellä on jo huomautettu Anisimovin kirjoittamista Kotkatjärven murteen teksteistä, jotka ovat Makarovin ja Rjagojevin toimittamassa aunukselaismurteiden näyttekokoelmassa. Anisimovin aikaansaannoksista on lisäksi syytä mainita hänen Sovetskoje finnougrovedenije V:ssä (1949) s. 99—122 julkaisemansa aineskokoelma »Konetsnyje glasnye i soglasnye v formah nominativa jedinstvennogo žišla v karelskom govore s. Kotkozera Olonetskogo rajona» (= Sananloppuiset vokaalit ja konsonantit yksikön nominatiivin muodoissa Aunuksen alueen Kotkatjärven kylän karjalaismurteessa).

¹⁹ Yllä oleva perustuu G. N. Makarovilta saamiini tietoihin sekä hänen kirjoittamaansa artikkeliin »Aunuksen murteen sanakirja valmistusvaiheessa» (Punalippu:n:o 10/1970 s. 119—121).